

Na osnovu člana 54 stav 6 Zakona o veterinarstvu ("Službeni list CG", broj 30/12), Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, donijelo je

Pravilnik o mjerama za sprječavanje pojave, otkrivanje, suzbijanje i iskorjenjivanje zarazne bolesti plavog jezika*

Pravilnik je objavljen u "Službenom listu CG", br. 3/2015 od 21.1.2015. godine, kada je i stupio na snagu.

* U ovaj pravilnik prenesena je Direktiva Savjeta 2000/75/EZ o posebnim odredbama za kontrolu i iskorjenjivanje bolesti plavog jezika (COUNCIL DIRECTIVE 2000/75/EC of 20 November 2000 laying down specific provisions for the control and eradication of bluetongue) i Regulativa Komisije 1266/2007/EZ o primjeni pravila Direktive Savjeta 2000/75/EZ u vezi kontrole, monitoring, nadzora i ograničenja kretanja određenih životinja prijemčivih vrsta u odnosu na bolest plavog jezika (Commission Regulation (EC) No 1266/2007 of 26 October 2007 on implementing rules for Council Directive 2000/75/EC as regards the control, monitoring, surveillance and restrictions on movements of certain animals of susceptible species in relation to bluetongue).

Predmet

Član 1

Ovim pravilnikom propisuju se mjere za sprječavanje pojave, otkrivanje, suzbijanje i iskorjenjivanje zarazne bolesti plavog jezika i veličina zaraženog i ugroženog područja.

Značenje izraza

Član 2

Izrazi upotrijebljeni u ovom pravilniku imaju sljedeća značenja:

- 1) gazdinstvo** je poljoprivredni ili drugi objekat gdje se privremeno ili trajno uzgajaju ili borave životinje vrsta prijemčivih na bolest plavog jezika;
- 2) prijemčive životinje** su svi preživari;
- 3) životinje** su životinje prijemčivih vrsta, osim divljih životinja za koje se mogu usvojiti posebna pravila;
- 4) vlasnik ili držalac** je pravno ili fizičko lice koje je ovlašćeno da trajno ili privremeno čuva životinje, sa ili bez naknade;
- 5) prenosilac bolesti (vektor)** je insekt vrste *Culicoides imicola* ili drugi insekt iz roda *Culicoides* koji prenosi virus bolesti plavog jezika (biološki prenosioci virusa uzročnika bolesti plavog jezika);
- 6) sumnja na bolest plavog jezika** je pojava bilo kojeg kliničkog simptoma bolesti plavog jezika kod prijemčivih životinja, uz postojanje epizootioloških podataka koji ukazuju na mogućnost da se

bolest plavog jezika pojavila;

7) potvrda bolesti plavog jezika je potvrda koju izdaje organ državne uprave nadležan za poslove veterinarstva na osnovu rezultata laboratorijskih ispitivanja, kojim se dokazuje cirkulacija virusa uzročnika bolesti plavog jezika na određenom području, a u slučaju epizootije i na osnovu kliničkih i/ili epizootioloških podataka;

8) žarište ili izbijanje bolesti plavog jezika (*outbreak of bluetongue*) je gazdinstvo ili mjesto gdje se životinje drže zajedno i gdje je jedan ili više slučajeva bolesti službeno potvrđen;

9) primarno žarište bolesti plavog jezika ili primarno izbijanje bolesti plavog jezika (*primary outbreak of bluetongue*) je slučaj bolesti plavog jezika, ako:

- a) nije epizootiološki povezan sa prethodnim žarištem odnosno izbijanjem, ili
- b) se moraju odrediti nove granice restriktivne zone, odnosno kod koga se moraju mijenjati granice postojećih restriktivnih zona;

10) restriktivna zona (*restricted zone*) je zona koja obuhvata zaraženo i ugroženo područje (područje pod ograničenjem);

11) područje sezonski slobodno od bolesti plavog jezika (*bluetongue seasonally-free zone*) je epizootiološki relevantno geografsko područje za koje, u određenom periodu godine, nadzorom nije utvrđeno prenošenje virusa bolesti plavog jezika ili prisustvo odraslih oblika insekata iz roda *Culicoides* koji mogu biti prenosioci tog virusa;

12) kretanje je premještanje životinja:

- a) iz ili kroz restriktivnu zonu, ili
- b) iz restriktivne zone kroz zonu koja nije restriktivna i nazad u istu restriktivnu zonu,
- c) iz restriktivne zone kroz zonu koja nije restriktivna u drugu restriktivnu zonu;

13) kontrole - "sentinel" životinje su goveda, ovce ili drugi preživari koji imaju negativan rezultat serološkog ispitivanja, na određenom gazdinstvu, koji se u određenom vremenskom periodu, jednom ili više puta uzastopno, ispituju na prisustvo antitijela protiv virusa uzročnika bolesti plavog jezika;

14) žive atenuirane vakcine su vakcine koje su proizvedene prilagođavanjem terenskih izolata virusa bolesti plavog jezika kroz serijske pasaže na kulturi tkiva ili na oplodjenim kokošjim jajima.

Bolest plavog jezika

Član 3

(1) Slučaj bolesti plavog jezika je pojava bolesti kod prijemčive životinje ako:

- 1) su utvrđeni klinički znaci bolesti karakteristični za bolest plavog jezika;
- 2) su kod kontrolnih - "sentinel" životinja kod kojih je u prethodnom serološkom ispitivanju utvrđen negativan nalaz, u posljednjem serološkom ispitivanju utvrđen je pozitivan nalaz specifičnih antitijela protiv bar jednog serotipa virusa bolesti plavog jezika;
- 3) je kod životinje izolovan i identifikovan virus bolesti plavog jezika;
- 4) su kod životinje primjenom seroloških metoda utvrđena specifična antitijela protiv virusa bolesti plavog jezika ili je utvrđen virusni antigen, odnosno virusna ribonukleinska kiselina (RNK) specifična za najmanje jedan serotip virusa bolesti plavog jezika.

(2) Pored slučajeva iz stava 1 ovog člana, skup epizootioloških podataka treba da ukazuje da su klinički simptomi, odnosno rezultati laboratorijskih ispitivanja posljedica cirkulacije virusa bolesti plavog jezika u objektu u kojem se životinja drži, a ne rezultat uvođenja vakcinisanih ili seropozitivnih životinja iz restriktivnih zona.

Prijavljivanje bolesti plavog jezika

Član 4

(1) Sumnja na pojavu, odnosno potvrda cirkulacije (prisustva) virusa plavog jezika prijavljuje se organu uprave nadležnom za poslove veterinarstva (u daljem tekstu: Uprava).

(2) Primarno izbijanje i izbijanje bolesti plavog jezika prijavljuje se Evropskoj komisiji preko Sistema za prijavljivanje bolesti Evropske komisije - ADNS (Animal Disease Notification System).

Praćenje i nadzor bolesti plavog jezika

Član 5

Radi sprječavanja pojave, otkrivanja, suzbijanja i iskorjenjivanja zarazne bolesti plavog jezika sprovodi se program praćenja i nadzora bolesti plavog jezika u skladu sa Prilogom 1 koji je sastavni dio ovog pravilnika.

Mjere u slučaju sumnje na prisustvo bolesti plavog jezika

Član 6

(1) Kada se na gazdinstvu, nalazi jedna ili više životinja za koju se sumnja da je zaražena virusom plavog jezika, na tom gazdinstvu službeni veterinar bez odlaganja, preduzima neophodne mjere radi potvrđivanja ili isključivanja prisustva bolesti.

(2) Službeni veterinar nakon prijave sumnje, bez odlaganja stavlja pod službeni nadzor gazdinstvo za koje postoji sumnja na prisustvo bolesti plavog jezika, sprovodi epizootiološko ispitivanje u skladu sa članom 9 ovog pravilnika i:

1) vrši popis prijemčivih životinja sa navođenjem broja uginulih, zaraženih životinja, odnosno životinja sumnjivih na bolest za svaku vrstu pojedinačno uz redovno ažuriranje popisa u koji se unose životinje koje su rođene ili uginule tokom perioda dok traje sumnja na bolest;

2) vrši popis mjesta na i oko gazdinstva, koja omogućavaju preživljavanje vektora ili im omogućavaju zaklon, a posebno mjesta koja im omogućavaju razmnožavanje;

3) redovno posjećuje gazdinstvo i sprovodi detaljni klinički pregled životinja, odnosno patoanatomski pregled uginulih životinja, kao i sumnjivih životinja i po potrebi dostavlja uzorke za laboratorijska ispitivanja radi potvrde bolesti;

4) naređuje zabranu kretanja prijemčivih životinja sa i na gazdinstvo;

5) naređuje zatvaranje prijemčivih životinja u objekte, gdje je to moguće, u periodu aktivnosti vektora;

6) naređuje tretiranje životinja, objekata i okoline u kojima one borave (naročito mjesta pogodna za razvoj *Culicoides*), kao i prevoznih sredstava kojima se vrši prevoz životinja za tu svrhu odobrenim insekticidom;

7) naređuje uklanjanje leševa životinja na propisan način;

8) vrši i popis drugih gazdinstava na kojima se drže ili uzgajaju prijemčive životinje, a koje su mogle biti zaražene iz istog izvora.

(3) Učestalost (broj) tretiranja iz stava 2 tačka 6 ovog člana, potrebnih za sprječavanje zadržavanja vektora na životinjama i razmnožavanje vektora, određuje Uprava u zavisnosti od postojanosti insekticida i klimatskih uslova.

Preduzimanje mjera

Član 7

(1) Vlasnik ili držalac prijemčivih životinja kod kojih postoji sumnja na bolest plavog jezika, sprovodi naređene mjere iz člana 6 stav 2 tač. 4 i 5 ovog pravilnika.

(2) Na prijemčive životinje koje žive slobodno u prirodnim rezervatima primjenjuju se mjere iz člana 6 tač. 2, 3 i 7 ovog pravilnika.

(3) Mjere iz člana 6 stav 2 ovog pravilnika mogu se primjeniti i na drugim gazdinstvima u slučaju kada njihova lokacija, geografski položaj ili njihovi kontakti sa gazdinstvom na kojem postoji sumnja na bolest ukazuju na moguću kontaminaciju.

(4) Mjere iz člana 6 ovog pravilnika primenjuju se dok službeni veterinar ne isključi sumnju na bolest plavog jezika.

Mjere u slučaju potvrđivanja bolesti plavog jezika na gazdinstvu

Član 8

(1) Ukoliko se potvrdi bolest plavog jezika službeni veterinar, pored mjera iz člana 6 stav 2 ovog pravilnika na zaraženom gazdinstvu, sprovodi epizootiološko ispitivanje u skladu sa članom 9 ovog pravilnika i naređuje sprovođenje sljedećih mjera:

1) klanje životinja po potrebi, radi spriječavanja širenja epizootije ili usmrćivanje životinja sa izraženim kliničkim simptomima;

2) neškodljivo uklanjanje leševa uginulih i usmrćenih životinja;

3) vakcinaciju, u skladu sa članom 10 ovog pravilnika.

(2) Službeni veterinar naređuje sprovođenje mjera iz stava 1 ovog člana i člana 6 ovog pravilnika i na drugim gazdinstvima u krugu poluprečnika od 20 km od zaraženog gazdinstva.

(3) Izuzetno od zabrane iz člana 6 stav 2 tačka 4 ovog pravilnika, može se odobriti kretanje životinja sa drugih gazdinstava u krugu poluprečnika od 20 km od zaraženog gazdinstva u skladu sa ovim pravilnikom.

(4) Veličina područja iz stava 2 ovog člana, može se povećati ili smanjiti u zavisnosti od epizootioloških, geografskih, ekoloških i meteoroloških uslova.

(5) O sprovođenju mjera iz stava 1 tačka 1 ovog člana i promjeni veličine područja Uprava obavještava Evropsku komisiju.

(6) Ukoliko područje iz stava 2 ovog člana obuhvata i područja susjednih država, odnosno područja država članica Evropske unije, granice tog područja određuju se u saradnji sa nadležnim organima tih država.

Epizootiološko ispitivanje

Član 9

(1) Epizootiološko ispitivanje sprovodi se u slučaju sumnje na pojavu bolesti plavog jezika ili u slučajevima izbijanja bolesti plavog jezika.

(2) Epizootiološkim ispitivanjem prikupljaju se podaci o:

1) vremenskom periodu u kojem je bolesti plavog jezika mogla da bude prisutna na gazdinstvu;

2) mogućem izvoru bolesti plavog jezika na gazdinstvu i utvrđivanju drugih gazdinstava na kojima su se životinje mogle zaraziti iz istog izvora;

3) prisutnosti i rasprostranjenosti vektora;

4) kretanju životinja sa ili na gazdinstvo, kao i načinu i putevima uklanjanja leševa sa gazdinstva.

(3) Ispitivanja iz stava 1 ovog člana sprovodi službeni veterinar.

(4) Podatke prikupljene epizootiološkim ispitivanjem službeni veterinar dostavlja Upravi.

(5) Radi procjene efikasnosti preduzetih mjera za iskorjenjivanje bolesti plavog jezika i procjene ukupne epizootiološke situacije, Uprava može formirati stručni tim.

Vakcinacija

Član 10

(1) Vakcinacija prijemčivih životinja protiv bolesti plavog jezika vrši se samo u hitnim slučajevima na osnovu rezultata procjene rizika u skladu sa posebnim programom vakcinacije koji donosi organ državne uprave nadležan za poslove veterinarstva (u daljem tekstu: Ministarstvo).

(2) O programu iz stava 1 ovog člana, Uprava obavještava Evropsku komisiju prije početka vakcinacije.

(3) U slučaju da je programom iz stava 1 ovog člana određena upotreba žive atenuirane vakcine, određuje se:

- zaraženo područje koje uključuje najmanje oblast vakcinacije;
- ugroženo područje u dubini od najmanje 50 kilometara od granice zaraženog područja.

Zaraženo i ugroženo područje

Član 11

(1) Nakon službenog potvrđivanja bolesti plavog jezika na gazdinstvu, određuje se zaraženo i ugroženo područje, na osnovu geografskih, administrativnih, ekoloških i epizootioloških faktora.

(2) Zaraženo područje određuje se u krugu poluprečnika od najmanje 100 km od gazdinstva na kojem je utvrđena bolest plavog jezika.

(3) Ugroženo područje određuje se u krugu poluprečnika od najmanje 50 km od granice zaraženog područja, na kojem nije sprovedena vakcinacija živom atenuiranom vakcinom najmanje posljednjih 12 mjeseci.

(4) Kada zaraženo ili ugroženo područje obuhvata i područja susjednih država, odnosno područja više od jedne države članice Evropske unije, Uprava, u saradnji sa nadležnim organima tih država, određuje granice područja iz st. 2 i 3 ovog člana.

(5) Granice područja iz stava 1 ovog člana mogu se promijeniti u zavisnosti od:

- 1) geografskog položaja i ekoloških faktora;
- 2) meteoroloških uslova;
- 3) prisutnosti i raširenosti vektora;
- 4) rezultata epizootiološkog ispitivanja u skladu sa članom 9 ovog pravilnika;
- 5) rezultata laboratorijskih ispitivanja;
- 6) sprovođenja naloženih mjera, naročito dezinsekcije.

(6) O promjeni granica iz stava 5 ovog člana, na osnovu zahtjeva Uprave, odlučuje Evropska komisija.

Mjere koje se sprovode u zaraženom području

Član 12

(1) Na zaraženom području sprovode se sljedeće mjere:

1) popis svih gazdinstava gdje se drže prijemčive životinje, u što kraćem roku;

2) praćenje i nadzor bolesti plavog jezika:

a) praćenjem sentinel grupe goveda, odnosno drugih vrsta preživara u slučaju da nema dovoljan broj goveda za praćenje; i

b) praćenje populacije vektora;

3) zabrana izlaska prijemčivih životinja van zaraženog područja.

(2) Izuzetno od stava 1 tačka 3 ovog člana, može se odobriti izlazak iz zaraženog područja samo životinjama koje se nalaze u dijelu zaraženog područja za koje je dokazano odsustvo cirkulacije virusa ili vektora, kao i kretanje životinja, njihovog sjemena za vještačko osjemenjavanje životinja, jajnih ćelija i embriona u skladu sa čl. 15, 16 i 17 ovog pravilnika na osnovu odobrenja službenog veterinarara.

(3) Praćenje i nadzor bolesti plavog jezika vrši se prema programu praćenja i nadzora bolesti plavog jezika Ministarstva u skladu sa Prilogom 1 ovog pravilnika.

(4) Pored mjera iz st. 1 i 2 ovog člana, može se narediti vakcinacija životinja u skladu sa članom 10 ovog pravilnika i obilježavanje tih životinja.

Mjere koje se sprovode u ugroženom području

Član 13

U ugroženom području sprovode se mjere iz člana 12 ovog pravilnika osim vakcinacije.

Restriktivne zone

Član 14

(1) Uprava obavještava Evropsku komisiju o restriktivnim zonama i o svakoj promjeni situacije u tim zonama u roku od 24 časa od dana nastanka promjene.

(2) Unutar restriktivne zone Uprava može odrediti epizootiološki relevantno geografsko područje kao područje u kojem je dokazano odsustvo virusa bolesti plavog jezika u periodu od dvije godine, uključujući dvije cijele sezone aktivnosti vektora u skladu Prilogom 1 tačka 3 ovog pravilnika.

(3) Prije određivanja područja iz stava 2 ovog člana Uprava o tome obavještava Evropsku komisiju.

Kretanje životinja u restriktivnoj zoni

Član 15

(1) Službeni veterinar može odobriti kretanje životinja u okviru restriktivne zone gdje cirkuliše isti serotip ili serotipovi virusa bolesti plavog jezika, ako kod tih životinja nema kliničkih znakova bolesti plavog jezika na dan transporta.

(2) Kretanje životinja iz zaraženog u ugroženo područje, službeni veterinar može odobriti samo ako:

1) su ispunjeni uslovi iz Priloga 2 koji je sastavni dio ovog pravilnika; ili

2) drugi uslovi o zdravlju životinja na osnovu pozitivnog ishoda procjene preduzetih mjera protiv širenja virusa bolesti plavog jezika i zaštite od napada vektora, koje sprovodi Uprava, a odobrava nadležni organ mjesta odredišta, prije kretanja životinja o čemu se obavještava Evropska komisija.

3) su životinje upućene direktno na klanje.

(3) Uprava može odrediti epizootiološki relevantno geografsko područje u restriktivnoj zoni kao "područje privremeno slobodno od bolesti" pod uslovom da je u periodu od godinu dana, koji uključuje jednu cijelu sezonu aktivnosti vektora, u skladu sa Prilogom 1 tačka 3 ovog pravilnika, dokazano da u tom dijelu područja restriktivne zone nije bilo cirkulacije navedenog serotipa ili kombinacije serotipova virusa bolesti plavog jezika, o čemu obavještava Evropsku komisiju.

(4) Službeni veterinar može odobriti kretanje životinja u okviru restriktivne zone i to iz dijela područja u kojem cirkuliše isti serotip ili serotipovi virusa bolesti plavog jezika u dio iste restriktivne zone koje je određeno kao "područje privremeno slobodno od bolesti", samo ukoliko su ispunjeni uslovi iz stava 2 ovog člana.

(5) Životinje koje se kreću u skladu sa st. 1, 2 i 4 ovog člana, treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju (sertifikat) u kojem se navode uslovi utvrđeni ovim pravilnikom za odobravanje kretanja.

Kretanje životinja iz restriktivne zone

Član 16

(1) Izuzetno od člana 12 stav 1 tačka 3 ovog pravilnika, kretanje životinja, njihovog sjemena za vještačko osjemenjavanje životinja, jajnih ćelija i embriona iz gazdinstava ili centara za sakupljanje sjemena vještačko osjemenjavanje životinja ili centara za skladištenje sjemena vještačko osjemenjavanje životinja, koji se nalaze u restriktivnoj zoni u drugi objekat ili centar za sakupljanje sjemena za vještačko osjemenjavanje životinja ili centar za skladištenje sjemena za vještačko osjemenjavanje životinja van restriktivne zone, može se odobriti samo ako životinje, njihovo sjeme, jajne ćelije i embrioni ispunjavaju:

1) uslove iz Priloga 2 ovog pravilnika; ili 2) druge uslove o zdravlju životinja na osnovu pozitivnog ishoda procjene rizika mjera protiv širenja virusa bolesti plavog jezika i zaštite od napada vektora, koje sprovodi Uprava, a odobrava nadležni organ mjesta odredišta, prije kretanja životinja o čemu se obavještava Evropska komisija.

(2) Kretanje životinja, njihovog sjemena, jajnih ćelija i embriona koje ispunjavaju uslove iz stava 1 tačka 2 ovog člana do mjesta odredišta vrši se pod nadzorom službenog veterinara radi onemogućavanja njihovog kretanja u druge države ukoliko ne ispunjavaju uslove iz stava 1 tačka 1 ovog člana.

(3) Izuzetno od člana 12 stav 1 tačka 3 ovog pravilnika, kretanje životinja iz gazdinstva koje se nalazi u restriktivnoj zoni za potrebe klanja (životinje upućene direktno na klanje, bez odlaganja) van restriktivne zone, odobrava službeni veterinar pod uslovom da:

1) ni jedan slučaj bolesti plavog jezika nije utvrđen u objektu iz kojeg potiče životinja u periodu od najmanje 30 dana prije dana premještanja;

2) se životinje prevoze:

a) pod nadzorom veterinara do klanice koja je određena za te svrhe gdje moraju biti zaklane u roku od 24 časa po dolasku;

b) direktno bez zadržavanja osim u slučaju odmora životinja na mjestu predviđenom za odmor u okviru iste restriktivne zone;

3) je službeni veterinar iz mjesta porijekla životinje, najmanje 48 sati prije utovara životinja, obavijestio službenog veterinara mjesta odredišta.

(4) Službeni veterinar mjesta odredišta može na osnovu procjene rizika zatražiti od službenog veterinara mjesta porijekla životinja da utvrdi maršutu kretanja životinje do klanice koja je određena za te svrhe.

(5) Klanice za klanje životinja iz stava 3 ovog člana određuju se na osnovu procjene rizika u skladu sa Prilogom 3 koji je sastavni dio ovog pravilnika o čemu se obavještava Evropska komisija.

(6) Izuzetno od člana 12 stav 1 tačka 3 ovog pravilnika, kretanje životinja koje ne ispunjavaju uslove iz stava 1 ovog člana, sa gazdinstva koje se nalazi u restriktivnoj zoni do mjesta za obavljanje carinskog nadzora, može se dozvoliti radi izvoza pod uslovom da:

1) ni jedan slučaj bolesti plavog jezika nije utvrđen na gazdinstvu porijekla u vremenskom periodu od najmanje 30 dana prije dana premještanja;

2) se životinje prevoze do mjesta carinskog nadzora:

a) pod službenim nadzorom, i

b) direktno, bez zadržavanja osim u slučaju odmora životinja na mjestu predviđenom za odmor u okviru iste restriktivne zone.

(7) Životinje koje se kreću u skladu sa st. 1, 2 i 3 ovog člana, treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju (sertifikat) u kojem se navode uslovi utvrđenim ovim pravilnikom za odobravanje kretanja.

Provoz životinja

Član 17

(1) Provoz životinja može da se vrši: vozilima koja su na odgovarajući način dezinfikovana odobrenim insekticidom i/ili repelentom na mjestu utovara, a prije ulaska u restriktivnu zonu ili izlaska iz nje.

(2) U slučaju kada se tokom prevoza životinja kroz restriktivnu zonu predviđa odmor za životinje duži od jednog dana, životinje treba da su zaštićene od napada vektora i smještene u objektima koji su zaštićeni od napada vektora u skladu sa Prilogom 4 koji je sastavni dio ovog pravilnika.

(3) Odredbe st. 1 i 2 ovog člana se ne primjenjuju ukoliko se provoz obavlja:

1) isključivo iz epizootiološki relevantnog geografskog područja, restriktivne zone ili preko tog područja tokom perioda sezonski slobodnog od vektora bolesti plavog jezika u skladu sa Prilogom 5 koji je sastavni dio ovog pravilnika; ili

2) iz djelova ili preko djelova restriktivne zone koji su određeni kao "područja privremeno slobodna od bolesti".

(4) Životinje iz st. 1 i 2 ovog člana, treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju (sertifikat) u kojem je naveden insekticid/repelent i datum.

Početak primjene

Član 18

Odredbe člana 4 stav 2, člana 8 stav 5, člana 10 stav 2, člana 14 st. 1 i 3, člana 15 st. 2 i 3, člana 16 st. 1 i 5 ovog pravilnika primjenjivaće se od dana pristupanja Evropskoj uniji.

Prestanak važenja propisa

Član 19

Danom stupanja na snagu ovog pravilnika prestaje primjena Pravilnika o merama za sprečavanje pojave, suzbijanje i iskorenjivanje zarazne bolesti plavog jezika ("Službeni list SRJ", broj 56/01).

Stupanje na snagu

Član 20

Ovaj pravilnik stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenom listu Crne Gore".

Broj: 320-762/14-3

Podgorica, 15. januara 2015. godine

Ministar,

prof. dr **Petar Ivanović**, s.r.

PRILOG 1

PROGRAM PRAĆENJA I NADZORA BOLESTI PLAVOG JEZIKA

1. Program praćenja i nadzora bolesti plavog jezika sprovodi se radi:

- a) otkrivanja mogućeg unosa virusa bolesti plavog jezika; i
- b) dokazivanja odsustva određenih serotipova virusa bolesti plavog jezika u Crnoj Gori ili epizootiološki relevantnom geografskom području, ukoliko je potrebno; ili
- c) određivanja perioda sezonski slobodnog od vektora (entomološki nadzor).

U cilju praćenja i nadzora bolesti plavog jezika određuje se referentna geografska jedinica koja predstavlja mrežu veličine orijentaciono 45×45 km (oko 2 000 km²), osim ako posebni uslovi ukazuju na potrebu određivanja drugačije veličine.

2. Otkrivanja mogućeg unosa virusa bolesti plavog jezika

Otkrivanje mogućeg unosa virusa bolesti plavog jezika vrši se pasivnim kliničkim nadzorom i aktivnim nadzorom koji se zasniva na laboratorijskim ispitivanjima.

2.1. Pasivni klinički nadzor sastoji se od službenog otkrivanja i istraživanja svake sumnje na bolest koje je dokumentovano, uključujući i sistem ranog uzbunjivanja za prijavu sumnje na bolest.

2.2. Aktivni nadzor se zasniva na laboratorijskom ispitivanju, koji obuhvata najmanje jedan ili kombinaciju više sljedećih elemenata: serološko/virusološko praćenje sa sentinel životinjama, serološka/virusološka ispitivanja ili ciljano praćenje i nadzor koji se zasnivaju na procjeni rizika.

Uzorkovanje se može sprovoditi prema unaprijed utvrđenim vremenskim razmacima tokom cijele godine, a od čega najmanje jedanput godišnje u ono doba godine kad postoji najveća vjerovatnoća da će se otkriti infekcija ili serokonverzija.

Praćenje i nadzor bolesti plavog jezika vrši se tako da se uzorci uzimaju od prijemčivih životinja (od nevakcinisanih životinja koje su bile izložene odgovarajućem vektoru) koje su reprezentativne s obzirom na strukturu populacije prijemčivih vrsta u epizootiološki relevantnom geografskom području.

Veličina uzorka mora biti izračunata tako da omogući da se u populaciji prijemčivih vrsta u tom epizootiološki relevantnom geografskom području otkrije, sa 95%-tnom pouzdanošću, odgovarajuća prevalenca određena na osnovu poznatog rizika za ciljano populaciju, a ako ne postoje naučni podaci o

očekivanoj prevalenci u ciljanoj populaciji, veličina uzorka mora biti izračunata tako da omogući otkrivanje 20%-tne prevalence.

Ako uzorci ne potiču od pojedinačnih životinja, veličina uzorka mora biti prilagođena tako da se u obzir uzme osjetljivost dijagnostičkih postupaka koji se primjenjuju.

Nadzor zasnovan na laboratorijskom ispitivanju mora biti osmišljen tako da se nakon testova provjere koji su dali pozitivan rezultat sprovede i specifični serološki/virusološki testovi ciljano usmjereni na utvrđivanje serotipa ili serotipova virusa bolesti plavog jezika za koje se očekuje da su prisutni u epizootiološki relevantnom geografskom području, kako bi se potvrdio specifični serotip koji cirkuliše.

3. Dokazivanje odsustva određenih serotipova virusa bolesti plavog jezika u Crnoj Gori ili epizootiološki relevantnom geografskom području

Dokazivanje odsustva cirkulacije virusa bolesti plavog jezika vrši se u skladu sa tač. 2.1. i 2.2 ovog priloga.

Veličina uzorka za laboratorijsko ispitivanje u aktivnom nadzoru određuje se tako da omogući otkrivanje 5%-tne prevalence sa pouzdanošću od 95%, a:

a) radi izuzimanja epizootiološki relevantnog geografskog područja iz člana 14 stav 2 ovog pravilnika, mora se dokazati da tokom najmanje dvije godine, uključujući dvije sezone aktivnosti vektora, nije bilo cirkulacije virusa bolesti plavog jezika.

Uprava dostavlja Evropskoj komisiji epizootiološke podatke iz tekuće i iz prethodne godine (istorijat) o uspostavljenom programu praćenja i nadzora bolesti plavog jezika i godišnje rezultate tokom zadnje tri godine, koji uključuju najmanje slijedeće:

- opis istraživanja koja se trenutno sprovede i vrstu dijagnostičkih testova koji se obavljaju (ELISA, serum neutralizacioni test, PCR, izolacija virusa);

- vrste životinja koje su uzorkovane i broj uzoraka uzetih po prijemljivoj vrsti životinja, a ako se koriste zbirni uzorci seruma, navodi se procijenjeni broj životinja koje odgovaraju ispitivanim zbirnim uzorcima;

- geografsko područje obuhvaćeno uzorkovanjem;

- učestalost i vrijeme uzorkovanja;

- broj pozitivnih rezultata po pojedinoj životinjskoj vrsti i geografskoj lokaciji.

b) radi određivanja "područja privremeno slobodnog od bolesti" iz člana 15 stav 3 ovog pravilnika, mora se dokazati da tokom najmanje jedne godine, uključujući jednu sezonu aktivnosti vektora, nije bilo cirkulacije virusa bolesti plavog jezika.

Uprava dostavlja Evropskoj komisiji epizootiološke podatke iz tekuće i iz prethodne godine (istorijat) o uspostavljenom programu praćenja i nadzora bolesti plavog jezika i njegove rezultate u zadnje dvije godine, koji uključuju najmanje podatke iz stava 3 al. 1 do 5 ove tačke.

4. Određivanje perioda sezonski slobodnog od vektora (entomološki nadzor)

Entomološki nadzor se sprovodi radi određivanja perioda sezonski slobodnog od vektora u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika i obuhvata:

a) aktivni godišnji program hvatanja vektora pomoću trajno postavljenih lampi hvataljki namijenjenih utvrđivanju dinamike populacije vektora;

b) korišćenje prema unaprijed utvrđenim protokolima, lampe hvataljke sa ultraljubičastim svjetlom koje moraju biti uključene cijelu noć, i to najmanje:

- jednu noć nedeljno u mjesecu prije očekivanog početka i u mjesecu prije očekivanog kraja perioda godine slobodnog od vektora;

- jednu noć mjesečno tokom perioda godine slobodnog od vektora.

Učestalost korištenja lampi hvataljki može se prilagoditi na osnovu dokaza prikupljenih tokom prve tri godine njihova korištenja.

c) najmanje jednu lampa hvataljku koja mora biti postavljena u svakom epizootiološki relevantnom području cijelog područja sezonski slobodnog od bolesti plavog jezika. Jedinke *Culicoides-a* prikupljene u lampama hvataljkama šalju se u laboratoriju koja je opremljena za brojanje i identifikaciju sumnjivih vrsta vektora.

PRIOLOG 2

USLOVI ZA KRETANJE ŽIVOTINJA, SJEMENA ŽIVOTINJA, JAJNIH ĆELIJA I EMBRIONA ŽIVOTINJA

A. USLOVI ZA KRETANJE ŽIVOTINJA

Za vrijeme transporta do mjesta odredišta životinje moraju biti zaštićene od napada vektora *Culicoides* i da ispunjavaju najmanje jedan od sljedećih uslova:

1) da su do otpreme držane tokom perioda sezonski slobodnog od vektora u području sezonski slobodnom od bolesti plavog jezika najmanje 60 dana prije datuma premještanja i da su bile podvrgnute ispitivanjima radi identifikacije uzročnika koje je sprovedeno ne ranije od sedam dana prije datuma premještanja životinja, u skladu sa Priručnikom za dijagnostičke testove i vakcine za kopnene životinje Svjetske organizacije za zaštitu zdravlja životinja (u daljem tekstu: OIE Priručnik), sa negativnim rezultatom.

Ispitivanja radi identifikacije uzročnika ne vrše se ako postoji dovoljan broj epizootioloških podataka dobijenih tokom sprovođenja programa praćenja i nadzora bolesti plavog jezika u periodu od najmanje tri godine koji omogućavaju određivanje perioda sezonski slobodnog od vektora u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika, o čemu Uprava obavještava Evropsku komisiju i države članice.

Životinje prilikom transporta treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju, odnosno sertifikat u koji se navodi:

"Životinje su do dana otpreme držane u području sezonski slobodnom od bolesti plavog jezika tokom perioda sezonski slobodnog od vektora bolesti plavog jezika koji je počeo na dan, od rođenja ili najmanje 60 dana i po potrebi se navodi da su bile podvrgnute ispitivanjima, radi identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom unutar sedam dana prije datuma premještanja životinja, sa negativnim rezultatom.

2) da su najmanje 60 dana prije datuma otpreme životinje bile zaštićene od napada vektora u objektu zaštićenom od vektora u skladu sa Prilogom 4 ovog pravilnika.

Životinje iz stava 1 podtačke 2 ovog priloga treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju, odnosno sertifikat u koji se unose podaci da su životinje najmanje 60 dana prije datuma otpreme bile zaštićene od napada vektora u objektu zaštićenom od vektora.

3) da su do otpreme bile držane u području sezonski slobodnom od bolesti plavog jezika tokom perioda sezonski slobodnog od vektora, određenog u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika, ili su bile zaštićene od napada vektora u objektu zaštićenom od vektora u skladu sa Prilogom 4 ovog pravilnika u periodu od najmanje 28 dana i da su tokom tog perioda bile podvrgnute serološkim ispitivanjima u skladu sa OIE Priručnikom radi otkrivanja antitijela za grupu virusa bolesti plavog jezika, sa negativnim rezultatom, pri čemu je ispitivanje obavljeno na uzorcima uzetim od tih životinja najmanje 28 dana nakon datuma početka perioda zaštite od napada vektora ili perioda sezonski slobodnog od vektora.

Životinje iz stava 1 podtačke 3 ovog priloga treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju odnosno sertifikat u koji se unose uslovi za njihovo kretanje utvrđeni ovom podtačkom.

4) bile držane u području sezonski slobodnom od bolesti plavog jezika tokom perioda sezonski

slobodnog od vektora, određenog u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika, ili su bile zaštićene od napada vektora u objektu zaštićenom od vektora u skladu sa Prilogu 4 ovog pravilnika u periodu od najmanje 14 dana i tokom tog perioda bile su podvrgnute ispitivanjima radi identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom, sa negativnim rezultatom, s tim da je ispitivanje obavljeno na uzorcima uzetim od tih životinja najmanje 14 dana nakon datuma početka perioda zaštite od napada vektora ili perioda sezonski slobodnog od vektora.

Životinje iz stava 1 podtačke 4 ovog priloga treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju odnosno sertifikat u koji se unose uslovi za njihovo kretanje utvrđeni ovom podtačkom.

5) da su vakcinisane protiv serotipa/serotipova koji su prisutni ili čija je prisutnost moguća u epizootiološki relevantnom geografskom području porijekla, još uvijek su u periodu imuniteta garantovanog u specifikaciji vakcine, i da ispunjavaju najmanje jedan od sljedećih zahtjeva:

a) su vakcinisane najmanje od 60 dana prije datuma kretanja;

b) su vakcinisane inaktivisanom vakcinom prije najmanje onoliko dana koliko je potrebno za nastupanje imunološke zaštite određene u specifikaciji vakcine i podvrgnute ispitivanjima, radi identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom, sa negativnim rezultatom, sprovedenim najmanje 14 dana nakon nastupanja imunološke zaštite određene u specifikaciji vakcine;

c) su prethodno bile vakcinisane i ponovo vakcinisane inaktivisanom vakcinom u periodu imuniteta garantovanog u specifikaciji vakcine;

d) su bile držane tokom perioda sezonski slobodnog od vektora, određenog u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika, u području sezonski slobodnom od bolesti plavog jezika, od rođenja ili najmanje 60 dana prije datuma vakcinacije i da su vakcinisane inaktiviranom vakcinom prije barem onoliko dana koliko je potrebno za nastupanje imunološke zaštite određene u specifikaciji vakcine.

Životinje iz stava 1 podtačke 5 ovog priloga treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju odnosno sertifikat u kojem se navodi da je životinja vakcinisana protiv serotipa bolesti plavog jezika uz navođenje serotipa, vrste (inaktivisana - modifikovana živa vakcina) i naziva vakcine.

6) da su stalno držane u epizootiološki relevantnom geografskom području porijekla u kojem je bio ili jeste ili bi mogao biti prisutan najviše jedan serotip, i:

a) bile podvrgnute dvokratnom serološkom ispitivanju u skladu sa OIE Priručnikom radi otkrivanja antitijela za serotip virusa bolesti plavog jezika, sa pozitivnim rezultatom, prvo ispitivanje mora biti sprovedeno na uzorcima uzetim između 60 i 360 dana prije datuma premještanja, a drugo ispitivanje mora biti sprovedeno na uzorcima uzetim ne ranije od sedam dana prije datuma premještanja; ili

b) bile podvrgnute serološkom ispitivanju u skladu sa OIE Priručnikom radi otkrivanja antitijela na serotip virusa bolesti plavog jezika, sa pozitivnim rezultatom, ispitivanje mora biti sprovedeno barem 30 dana prije datuma premještanja i životinje su podvrgnute ispitivanjima radi identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom, sa negativnim rezultatom, sprovedenim ne ranije od sedam dana prije datuma premještanja.

Životinje iz podtačke 6 ove tačke treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju, odnosno sertifikat u koji se navodi da su životinje ispitivane serološkim testom za otkrivanje antitijela za virus bolesti plavog jezika u skladu sa stavom 1 podtačke 6 ovog priloga, uz navođenje serotipa.

7) da su bile ispitane, u skladu sa OIE Priručnikom, sa dva serološka testa primjerenim za otkrivanje specifičnih antitijela za sve serotipove virusa bolesti plavog jezika koji su prisutni ili bi mogli biti prisutni u epizootiološki relevantnom geografskom području porijekla, i dala su pozitivan rezultat, i:

a) prvo ispitivanje mora biti sprovedeno na uzorcima uzetim između 60 i 360 dana prije datuma premještanja, a drugo ispitivanje je sprovedeno na uzorcima uzetim ne ranije od sedam dana prije datuma premještanja; ili

b) specifično serološko ispitivanje serotipa je sprovedeno najmanje 30 dana prije datuma kretanja i životinje su podvrgnute ispitivanjima radi identifikacije u skladu sa OIE Priručnikom, sa negativnim rezultatom, sprovedenim ne ranije od sedam dana prije datuma kretanja.

Životinje iz stava 1 podtačke 7 ovog priloga treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju, odnosno sertifikat u koji se navodi da su životinje podvrgnute specifičnom serološkom testu u skladu sa OIE Priručnikom za otkrivanje antitijela za sve serotipove virusa bolesti plavog jezika, uz navođenje serotipova, prisutnih ili vjerovatno prisutnih.

U slučaju gravidnih životinja koje se otpremaju iz restriktivne zone uspostavljene zbog serotipa 8 virusa bolesti plavog jezika, mora biti ispunjen najmanje jedan od uslova utvrđenih u podtač. 5, 6 i 7 ovog priloga prije osjemenjivanja ili prirodnog pripusta, ili uslov iz podtačke 3 ovog priloga, a ako se sprovodi serološko ispitivanje to ispitivanje sprovodi se ne ranije od sedam dana prije datuma premještanja.

U uvjerenju o zdravstvenom stanju, odnosno sertifikatu za ženke životinja navodi se da životinja nije gravidna", ili može biti gravidna i da ispunjava uslove iz podtač. 5, 6 i 7 ovog priloga.

B. USLOVI ZA SJEME ŽIVOTINJA

Sjeme životinja treba da je sakupljeno od životinja donora koje ispunjavaju najmanje jedan od slijedećih uslova:

a) da su držane van restriktivne zone najmanje posljednjih 60 dana prije početka i tokom sakupljanja sjemena;

b) da su bile su zaštićene od napada vektora u objektu zaštićenom od vektora u skladu sa Prilogom 4 ovog pravilnika najmanje 60 dana prije početka sakupljanja sjemena kao i tokom njegovog sakupljanja;

c) da su držane tokom perioda sezonski slobodnog od vektora u zoni sezonski slobodnoj od bolesti plavog jezika, određenoj u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika, barem posljednjih 60 dana prije početka i tokom sakupljanja sjemena i da su podvrgnute ispitivanjima, radi identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom, sa negativnim rezultatom, sprovedenim ne ranije od sedam dana prije datuma početka sakupljanja sjemena, a ispitivanje radi identifikacije uzročnika ne sprovodi se ako su dostupni epizootiološki podaci dobijeni sprovođenjem programa sistemskog praćenja u trajanju od najmanje tri godine i omogućavaju određivanje perioda sezonski slobodnog od vektora, u skladu sa Prilogom 5 ovog pravilnika, o čemu Uprava obavještava Evropsku komisiju i države članice.

d) da su podvrgnute serološkom ispitivanju u skladu sa OIE Priručnikom za otkrivanje antitijela na grupu virusa bolesti plavog jezika, sa negativnim rezultatom, najmanje svakih 60 dana tokom perioda sakupljanja i između 21 i 60 dana nakon konačnog prikupljanja sjemena za isporuku;

e) da su podvrgnute sa negativnim rezultatom, ispitivanjima radi identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom, sprovedenim na uzorcima krvi prikupljenim:

- na početku i kraju prikupljanja sjemena za isporuku; i

- tokom perioda prikupljanja sjemena:

- a) najmanje svakih sedam dana, u slučaju testa izolacije virusa, ili

- b) najmanje svakih 28 dana, u slučaju testa lančane reakcije polimerazom (PCR).

Sjeme treba da prati Uvjerenje o zdravstvenom stanju, ili sertifikat u koji se navodi:

Sjeme dobijeno od životinja donora koje ispunjavaju uslove iz podtač. a, b, c d ili e ove tačke.

C. JAJNE ĆELIJE I EMBRIONI ŽIVOTINJA

1. In vivo dobijeni embrioni i jajne ćelije goveda moraju biti sakupljeni od životinja donora koje ne pokazuju nikakve kliničke znake bolesti plavog jezika na dan sakupljanja.

2. Embrioni i jajne ćelije dobijeni od životinja koje nijesu goveda i in vitro proizvedeni embrioni goveda moraju biti dobijeni od životinja donora, koji ispunjavaju najmanje jedan od slijedećih uslova:

a) da su bile držane van restriktivne zone najmanje 60 dana prije početka i tokom sakupljanja embriona/jajnih ćelija;

b) da su bile zaštićene od napada vektora u objektu zaštićenom od vektora u skladu sa Prilogom 4 ovog pravilnika najmanje 60 dana prije početka prikupljanja embriona/jajnih ćelija kao i tokom njihovog prikupljanja;

c) da su bile podvrgnute serološkom testu, u skladu sa OIE Priručnikom, radi otkrivanja antitijela za grupu virusa bolesti plavog jezika, sa negativnim rezultatom, između 21 i 60 dana nakon sakupljanja embriona/jajnih ćelija;

d) da su bile podvrgnute, sa negativnim rezultatom, testu identifikacije uzročnika u skladu sa OIE Priručnikom na uzorku krvi uzetom na dan prikupljanja embriona/jajnih ćelija.

Jajne ćelije i embrione iz podtač. 1 i 2 ove tačke treba da prati Uvjerenju o zdravstvenom stanju odnosno sertifikat u koji se navodi:

Jajne ćelije i embrioni dobijeni od životinja donora koje ispunjavaju uslove iz podtač. 1, 2a, 2 b, 2 c ili 2 d ove tačke.

PRILOG 3

ODREĐIVANJE KLANICA

Životinje iz objekata smještenih u restriktivnoj zoni upućuju se radi hitnog klanja u klanice koje se određuju na osnovu:

- 1) podataka dostupnih kroz program praćenja i nadzora bolesti plavog jezika, posebno uzimajući u obzir aktivnost vektora;
- 2) udaljenosti od tačke ulaska u zonu koja nije restriktivna do klanice;
- 3) entomoloških podataka tokom puta;
- 4) perioda dana tokom kojeg se odvija prevoz u odnosu na aktivnost vektora;
- 5) moguće upotrebe insekticida i repelenata;
- 6) lokacije klanice u odnosu na objekte u koje se drže životinje;
- 7) biosigurnosnih mjera uspostavljenih u klanici.

PRILOG 4

OBJEKTI ZAŠTIĆENI OD VEKTORA

1. Objekti zaštićeni od vektora su objekti:

- a) koji na ulazima i izlazima imaju postavljene odgovarajuće fizičke barijere;
- b) koji na otvorima objekta imaju postavljene mreže odgovarajuće gustine koje se moraju redovno impregnirati odobrenim insekticidom prema instrukcijama proizvođača;
- c) u kojima se vrši nadzor vektora unutar i oko objekta;
- d) u kojima se preduzimaju mjere kako bi se ograničila ili uklonila mjesta razmnožavanja vektora;
- e) u kojima su uspostavljeni standardni operativni postupci (uključujući sigurnosne i alarmne sisteme) za rad objekta zaštićenog od vektora i prevoz životinja na mjesto utovara.

Kontrolu ispunjenosti uslova iz tačke 1 ovog priloga vrši službeni veterinar i to najmanje tri puta na početku, tokom i na kraju perioda zaštite od vektora provjerom efikasnosti sprovedenih mjera pomoću

PERIODI SEZONSKI SLOBODNI OD VEKTORA

Periodi sezonski slobodni od vektora određuju se na osnovu sljedećih kriterijuma:

1. Opšti kriterijumi

a) uspostavljenje programa praćenja i/ili nadzora.

b) pravila i pragova koji se koriste za određivanje sezonski slobodnog perioda od vektora uzimajući u obzir vrste *Culicoidesa* za koje je dokazano ili za koje se sumnja da su glavni vektori u epizootiološki značajnom geografskom području.

c) pravila korišćena za određivanje sezonski slobodnog perioda od vektora određuju se uzimajući u obzir podatke iz tekuće i iz prethodne godine (istorijat) uz korišćenje standardizovanih podataka o nadzoru.

2. Posebni kriterijumi

a) nije utvrđeno nikakvo kruženje virusa bolesti plavog jezika unutar epizootiološki značajnog geografskog područja, na osnovu sprovođenja programa nadzora bolesti plavog jezika ili drugih dokaza koji ukazuju na zaustavljanje virusa bolesti plavog jezika.

b) zaustavljanje vektora ili vjerovatne aktivnosti vektora, kako je dokazano entomološkim nadzorom kao dijelom programa praćenja i/ili nadzora bolesti plavog jezika.

c) hvatanje vrsta *Culicoides* za koje je dokazano ili se sumnja da su vektori serotipa koji je prisutan u epizootiološki značajnom geografskom području ispod maksimalnog broja prikupljenih vektora, koji se određuje za epizootiološki značajno geografsko područje, a ukoliko nema dokaza za određivanje maksimalnog broja vektora, koristi se kriterijum: potpuno odsustvo primjeraka vrste *Culicoides imicola* i manje od pet *Culicoidesa* po klopci.

3. Dopunski kriterijumi

a) temperaturni uslovi koji utiču na ponašanje aktivnosti vektora u epizootiološki značajnom geografskom području i određuju se na osnovu ekološkog ponašanja vrsta *Culicoidesa* za koje je dokazano ili se sumnja da su vektori serotipa prisutnog u epizootiološki značajnom geografskom području.